

LÉLEK ÉS TEST

Takács Zsuzsa újabb verseiről

Üdvözlégy, utazás!

Magvető, 2004. 80 oldal, 1490 Ft

A test imádása – India

Magvető, 2010. 152 oldal, 2490 Ft

Takács Zsuzsának az Utószó óta¹ megjelent négy verseskötvényéből, úgy érzem, külön erősen összefügg a két utolsó (ahogy annak idején a VI-SZONYOK KÖNNYE ÉS A TÁRGYAK KÖNNYE). Persze a motívumok korábbra nyúlnak vissza, és a költői hang is folyamatosan változott.

Út, utazás, megérkezés

Az utazás régóta fontos témája Takács Zsuzsa verseinek, egyszerre szimbolikus és konkrét értelemben, hiszen nála élmény, álom és képzelet között gyakori és észrevétlen az átjárás, illetve a tudatos költői rendezés egymásba is olvasztja ezeket a területeket.

Van, amikor a terep álomszerűen ismeretlen. Például egy kaffai álomjelenetben: „*Hogyan is jöhettek ebben a világosbarna, / otthoni ruhában ide?*” Nemcsak a helyszín idegen, hanem valamilyen személytelen hatalom is működik: „*Jönnék utánam mások? Mindenkit egyedül / hoznak? Megértem-e majd a kérdéseket?*” (A FELÉBRESZTETT, A BŰNÖK SZÁMBAVÉTELE című kötetben, 1998.)

Másutt az elindulás előtti pillanat valóságosnak tűnik – a vers narrátorát döntéshelyzetben látjuk, ahogy egy szobában várja, hogy sorsáról valaki más határozzon: „*Kiadta döntésre sorsomat a sárga / gesztenyefasornak, egy-egy telefonnak [...] az utcának*” – a véletleneknek? a körülményeknek? –, „*igent kéne mondanom, de még húzom az időt, / még elő sem vettem bőröndjeimet. / [...] Még meggondolhatja magát, / még visszazárhatom a bőrönd fedelét*” (ITTLÉT, A BŰNÖK SZÁMBAVÉTELE). Nehéz eldönteni, mire vonatkozik az igenlés, a meg nem nevezett harmadik személy mintha inkább visszatartaná a narrátort, az olvasó az elutazás okát sem ismeri (legfeljebb a súlyát sejtü). A célját, irányát viszont szemmel láthatóan a narrátor sem, egyre inkább úgy tűnik, *terra incognita* felé utazna – a vers címe is árulkodóan egzisztencialista: ITTLÉT. Az ismerős, riasztó és álomszerű tájék, ahová tart, egyszerre kelt halálos szorongást és készletet továbblépésre:

„*világosság, világitás
és megvilágosodás hiányában,
előre, bátran törekedni, jó így,
könyörgés földi mása: vers!*”

Hirtelen ars poeticává válik a szöveg. A három fogalom („világosság, világitás és megvilágosodás”) jelzi, hányféle – természeti, civilizációs, szellemi – sötétiséggel áll szemben az utazó. Az elképzelt megérkezés már ugyanolyan álomszerű, mint az előző versben, csak rétegzettebb. Valószínűleg nem véletlenül jut eszünkbe Keresztes Szent János írása (magyarul Takács Zsuzsa fordításában), A LÉLEK SÖTÉT ÉJSZAKÁJA: „*A lélek [...] nem helyeztetik azonnal a szerető egyesülés állapotába, a Szellem éjszakájába, hanem hosszú ideig, évekig is vár, hogy ily módon a kezdők sorából kikerülve, gyakorolja magát a haladók útján. [...] Szükségeit, szárazságait, homályait, szorongásait a lelket ilyenkor néha az eddigieknél is jóval erősebben meggyötrik.*”² De a versbeli szorongás a modern kor emberéé, és ez a kézenfekvő asszociáció valószínűleg csak egyik iránya az értelmezésének.

Az indulást a bőrönd lezárása teszi véglegesé – a vers végén ez a motívum visszatér. Ami itt baljós, A LETAKART ÓRA-kötet (2001) KÉRDÉS-FELELET című versében már fenyegető: „*Amikor a szerelmesek ráébrednek, / hogy önkívületük színhegye egy világvégi / előszoba pókháló szöglete volt, / megdöbbennek először a felismeréstől.*” A „vak bizakodás” hiábavaló: „*a hirtelen beálló csendben meghallják / a bőröndök fedelének végső zárkattanását.*” Az utazás és a bőröndök motívumáról Mándy Iván kései, pályaválasztás novelláit jutnak eszembe, bár nála a jelenet egyértelműen konkrét, és az aurája szimbolikus. Takács Zsuzsánál inkább fordítva: a lét, a sors, a szorongás és a bátorság (a költészet) metaforája az utazás. Ebben költészet Rába Györgyével rokon, Rábánál is végigvonul ez a motívum, az utazás, amelynek során – megközelítésükben absztrakt, részleteikben konkrét szövegekben – az egyetlen tapasztalatot szerez a világról, önmagáról, az öregségről.

A versek egy másik csoportjában a valóságos vagy annak látszó, álombeli utazás gyakran csak annyi, amennyi a városi embernek jut, Takács Zsuzsa verseiben általában villamoson. Ezek a villamoshoz kapcsolódó versek többnyire valamilyen (szatirikus humorral átszótt) történetet mondanak el, mégis azt sugallják, hogy a jelenetnek életre szóló érvénye van. Magát a villamost a száma és a végállomásai alapján a mai

budapesti olvasó azonosítani tudja („Az ötvenkilences / villamoson hajléktalanok utaznak” – KIRÁLYI NAP, A LETAKART ÓRA; „amikor az öreg irodalmárt kísérte / haza, aki a legalkalmatlanabb / pillanatokban elsírta magát, / az ötvenkilences villamoson például” – AZ EMLÉKEZÉS MIKÉNTJE, ÜDVÖZLÉGY, UTAZÁS!; „...felhangzanak / [...] a hajléktalan moszkvateri átkai, / akinek kőpárkányra tett ingyenlevesébe, / a villamosra való várakozás közben, / télikabátostul, 1995-ben beleültünk” – AZ EMLÉKEZÉS KOLONCA, A LETAKART ÓRA), tudjuk, hogy temetői járat. Ám egy másik versben például (egy elioti vízió átszűrte dantei jelenetben), amikor a narrátor egy részeg hadonászóval és egy könyvtári ruhatárosnővel utazik, ez a valóságos elem is bizarr színezetet ölt: „villamosunk eközben elhagyta / házunk táját, / már a temető felé járt” (JELENTVÁLTOZÁS, A BŰNÖK SZÁMBAVÉTELE). A temetői konnotáció mint afféle belső poén, kimondatlanul egy nem humoros, legfeljebb baljós későbbi versben is feltűnik: „Valaki azt / mondta november másodika van. // Halottak napja hát, *suttogtam s kihűlt / ajakkal vártam, hogy mi lesz. Am szerel- / vényünk az ellenkező irányba indult*” – (NEMRÉG EGY ZSÚFOLT VILLAMOSRA SZÁLLTAM, A TEST IMÁDÁSA – INDIA). Szinte a minimalizmus eszközeivel használja ki Takács Zsuzsa a konkrét villamos adta lehetőségeket, A MEGTÉVESZTŐ KÜLSÉJŰ VENDÉG című versben (A LETAKART ÓRA) például a látogató rémületes közlését, hogy ő a kaukázusi keselyű, még véglegesebbé teszi az időpont: „Későre járt. *Element az utolsó villamos.*”

A 2004-es kötet címadó verse tehát – mondhatnánk – régi ismerőseként üdvözlí az utazás fogalmát, és az is inkább a szöveg elrendezése miatt meglepő, hogy a szimbolikus fogalom a konkrét villamosúttal kapcsolódik össze:

„Üdvözlégy, utazás, egy kivilágított,
téli villamoson.”

A „téli” jelző tompítja az áthajlás élet. A következő két sorban hasonlóan válik el két jelző egy másik, élesebb áthajlással; mintha valóban a sötétet köszöntené a vers:

„Üdvözlégy, sötét,
délelőtti Nap.”

A párhuzamos szerkesztés oka az irodalmi-valási utalás, a himnikus szöveg. Assisi Szent Ferenc Naphimnuszának³ negatívja Takács Zsu-

zsánál azt üdvözlí, azt veszi tudomásul, ami megadatik: „Ha van megindult tekintet / a fekete tükörben – a miénk az. / Ha van szív bátor – a miénk.” Nem tudom, hogy a „megindult” szóban (a költő visszatérő szava)⁴ nem éled-e fel az ige eredeti jelentése, hogy az érzelmek megindulásához néha segít az elmozdulás, az utazás. A bátorság vállalása-hirdetése az ITTLÉT-et idézi fel, a „kivilágított” jelző visszautal a korábbi vers „világosság, világitás és megvilágosodás hiányában” fogalomhármására (és ilyen értelemben egy sokkal kevésbé szorongató). Minél többször olvasza az ember a témájukban egymáshoz tartozó verseket, annál több valódi kapcsolatot találhat. A „kivilágított villamos” egy régi és A TEST IMÁDÁSÁBAN újraközölt versben is feltűnik:

„nem kéne a kihalt utcát nézni hosszan,
ahogy egy kivilágított
villamos átfut, mint villámló gondolat”
(HOGY ARCÁRA VÁGYIK AZ ARC,
VISZONYOK KÖNNYE)

Igaz, ez szerkezetében inkább József Attila külvárosi metaforáira hasonlít, a villamos kívülről látjuk. A LETAKART ÓRA egyik egyszerre elégikus és szatirikus verse jobban segít a fogalom értelmezésében. A KIVILÁGÍTOTT UTCA PRÓBATÉTELE-ben valakik távoznak, a szó mindkét értelmében „lelépnek”:

„Ez a kivilágított utca próbatétele.
Nézzük magunkat a kirakatok üvegében
és hüledezünk: *kié a révült mosoly
és az elszabadult tekintet?*”

A „kivilágított” helyszín az, ahol az ember önmagát látja tükröződni a sötét háttérben, az ÜDVÖZLÉGY, UTAZÁS! „fekete tükre” ugyanez a tükör. De folytatom az idézetet: „És ki ne lépne le / a széület magasából, ha megnyílik / alatta a megvilágosító mély?” A megvilágosodás itt meglehetősen fenyegető. A zárlat már a következő kötet felé mutat:

„Vágtatunk készsleges lábainkon, por száll,
csengők csilingelése.
Rajongásunk tárgyá most ez: távozásunk.”

Az ÜDVÖZLÉGY, UTAZÁS! verseiben, talán meglepő módon, kevés a valódi, megjelenített utazás, inkább létforma a köztesség, az úton lét, a

bizonytalanba, a sötétbe való megérkezés. *A lélek sötét éjszakája* modern tartalommal, örök érvényű szorongásokkal telik meg. Ismeretlen kezek kúsznak egy üvegfalon (ÜVEGFAL), valakik benéznek „a zsalu rétegei között a sötétbe” (A SZOLGÁK), valamilyen „bejáratnál” egy varjú örködik (A FIGYELMES VARJÚ), a narrátor „a víz fölött” kel át (EGY ROSSZ HÍDON), és a lélek hol fönnakad egy kerítésen, és csak próbál emelkedni (A SZABADULÓ), hol meg tud szabadulni, és fölszáll, de a testet mint száraz tokot elhagyja (TEST ÉS LÉLEK). Határterületen jár a személytelen igenevekkel leírt HOLTPOINT is: „Ahol a szakadékba hullás mámorea szárnyát / botogtatja, a holtpont tetőgerincéről / hanyatt-homlok a házak közé menekülni el.” A szakadék közelében – ahol több vers is játszódik – menekülésre, szabadulásra és zuhanásra (újja-születésre?) egyaránt van esély. „Ahová kezdettől tartottunk, / egyszerűen ott vagyunk: / a szakadék közelében.” (EGY MÁSIK SZÜLETÉS.)

SZABADULÁS a címe a kötet záróversének is: a narrátor itt egy álomjelenetben egy földdel teli vonatkupében lapátol, de a vízió, az enyhén emelkedett hang, a büntudat („*hogyan fért el benned ekkora / tömeg, hogy nem tömte el / torkodat, hogy tudtál beszélni*”) és később a határozott személyekre utaló „szabadulásuk” a deportáltakat sejteti: „*mit kezdesz majd magaddal, ha betölti a friss levegő a fülkét, / ha elindul a szerelvény, / és életed gazdag tájaim szalad, / és te bentről a lélegző kocsiból / nézed szabadulásukat*”. A vers címe személytelenül: SZABADULÁS, talán magára a beszélőre is vonatkozik, hiszen ő is megszabadul a hallgatástól és az álom révén a tehetetlenségtől. Vagy – a kötet összefüggéseiben – lehet a lélek, a lelkek felszabadulása is.

Ha az ÜDVÖZLÉGY, UTAZÁS! versei a lélek útjain a jövőbe tartanak, A TEST IMÁDÁSA – INDIA a test emlékei felé, a múltba néz. A kötet két végpontja egy-egy vonatút: a pétervári vonat felidézése egy fiktív személy, Anna Karenina öngyilkosságának (és minden más sorsszerű döntésnek) az indítékaira, elkerülhető voltára kérdez rá (VONATÚT), a MOZGÓ VONATON ÍROK és a HAZAFELÉ TART A TESTEM képzelte vagy valós vonatútja („*Budapest vagy Bombay végül is mindegy*”) a valóságos Kalkuttai Teréz nevében szól az ő indiai zarándokútjáról, tapasztalatairól és kételyeiről.

Új személytelenség

Az ÜDVÖZLÉGY, UTAZÁS! személyes hangú versein erős értékvesztés érződik, például ebben a

gyönyörű elégikus számvetésben: „*Ez a világvégi hely a szívemhez közel / esett mindig. Isten lakott a végességben: / egy alkalmi ölelésben, az ajtók nyirkosságában, / a bolyhokban, a szöszökben, a pihékben, / a hosszú szögben beeső napfényben. [...] Újabban mégis kiábrándulást érezek.*” A vers hangvétele evangéliumivá válik: „*Mert betelt az idő és alászállt velem, / szemeim nem kívánnak látni, mint eddig.*” Beszélője a levegőben szálló részecskékhez fokozza le magát: „*a bolyhokkal, a párákkal, / a szöszökkel és pihékkel együtt nézek // és ne nézek. Mert félek egyedül*” (EZ A VILÁGVÉGI HELY). Az otthontalanság érzésének szép metaforája, hogy üres házba hiába kísérik haza az útkeresőt, „*Mivel a másik személye itt az otthonunk*” (EGY ÉSZREVÉTEL FELOLDÁSA). De a kötet egyetlen megszólított személye a halott anya.

A személyes hangnál feltűnőbb a kötetben a többes szám első személyű, kicsit stilizált megszólalás. „*De mi benéztünk / a zsalu rései között a sötétbe, / mert szemünk, mint az éjszakai / állatoké: világít*” (A SZOLGÁK), „*Nem tudja, hogy mi egy térdelőn / könyörgünk, hogy együtt maradhassunk még*” (A FIGYELMES VARJÚ), „*szemünknek fáj az öröklét*” (A PILLANAT LETŰNÉSE) stb. Takács Zsuzsa olvasói egyes szám első személyű, szenvedélyes versekhez, kapcsolatok, veszteségek („viszonyok”) harmadik személyű kivetítéséhez, önmegszólító vagy másvalakivel dialógusban lévő (vagy akár Istent megszólító), második személyű versekhez szokhattak. Mi ez a többes szám első személy?

Azt hiszem, itt kettős folyamat zajlik. A LETAKART ÓRA utolsó verse már előrevetít valamit:

A KÉSŐBBI SZEMÉLY

Egy későbbi idő jött el, valaki másé, akit nem ismerek még (akivé hirtelen válunk egy megrázkódtatás folytán). Itt jár a későbbi személy, írásaim között matat. Helyismerete ámulatba ejt, zavarának tanuja vagyok. Szemmel látható, hogy pánikba esett. Nem, nem, mondja a verssorokra, és visszavon minden szemrehányást. Naplementém, suttogja, vagy: kedveseim, és sorban mindent a magáénak nevez.

Az egyes szám első személyű narrátor a későbbi énjét harmadik személybe távolítja, még a nyelvtani azonosítás jelzését („személyem”) is megtagadja tőle, illetve azonosítására ezt a sze-

mélytelen többszám első veszi igénybe: „*akivé válnunk*”. Mintha a személyességet a jövőre nézve kitagadná. A LETAKART ÓRA utolsó harmadának tárgya ez a „*későbbi idő*”. A ciklus első verse még egyes számban indul: „*Szegezsem a jövőre pillantásomat? [...] Várok / inkább a kapunál, / ahol bündás, szakállas őr áll*” (A LETAKART ÓRA – 3). De (mint láttuk) ugyanebben a ciklusban már ott a kollektív „mi”: „*Rajongásunk tárgya most ez: távozásunk*.” (A KIVILÁGÍTOTT UTCA PRÓBATÉTELE.) Ez a kitagadott, elidegenített és elbizonytalanított személy lép eggyel tovább, és szerez *jövőbeli* élményeket az ÜDVÖZLÉGY, UTAZÁS! kötetében. Közledik a kollektív élményekhez („*mi benéztünk / a zsalu réseit között*” – A SZOLGÁK), magára veszi a biblikus-vallásos alázat hangját (például a kötet másik, valódi naphimnuszában: „*Maradj még – kérlelnék –, / mert elpusztulunk / kínjaink és ragyogásod nélkül*” – A TŰZES KORONA), az elnyomottak nevében beszél („*Tiltott nyelv, amelyen gondolkodunk, / de ha már gondolkodunk is, / nem szabad megszólalunk rajta*” – A TILTOTT NYELV). Persze megvan a többszám az ironikus szerepe is (hiszékeny „*hősünk*” veszett rókát simogat – A VESZETT RÓKA, az orvos a rendelőben utasítást ad: „*sóhajtsunk*”⁵ – DÁNIEL AZ OROSZLÁNOK KÖZÖTT).

A TEST IMÁDÁSA-kötetben ezt a többszámú személyt is lefokozza Takács Zsuzsa, amikor a vers kísérleti nyulak nevében szól (GAZDÁNK TÁVOLLÉTE). Ironikusan hat a kötet egy másik versében az is, amikor a nyelvtani tudatosság épp az ellenkezőjét jelzi, mint amit mond:

„*Mégis, akik merünk még egyes számban beszélni, és pusztán együttlétéből használjuk a többszámot, bevalljuk magunknak, hogy Istent csak feltételezni tudjuk, hiába látjuk, hogy a forma, amelyet faragunk, egyre inkább hasonlít egy keresztnek.*”

(PANASZ)

A „személy” (az „én”) azonban nemcsak nyelvtani értelemben idegenedik el, hanem testre és lélekre, maszkra és arcra (szerepekre-viselkedésre, külsőségekre és belső azonosságra), tudatos (felettes) és „szenvedélyes énré” válik szét. Az ÜDVÖZLÉGY, UTAZÁS! a lélek könyve: ha a versek nem is nevezik mindig néven, hősük gyakran a főszálló, lebukó, szabaduló lélek: „*ismert a testétől megfosztott lélek fázékonyasága, / ruhát kívánna, a tűzhely lángjánál szeretne melegedni*” (HON-

VÁGY). Még a palackba zárt IFRIT nézése is így lesz érthetőbb: „*Egy halhatatlan ifrit / néz így, a helyhez kényszerített.*” „A test könyve”, A TEST IMÁDÁSA – INDIA ÚJRAKÖZLI a VISZONYOK KÖNNYE ANIMA című elégiáját, ahol a lélekhez intézett fohász után a lélek és a test is külön-külön megszólal. Ez is a teológiai értelemben vett, „*szabad, szárnyaló, fázós*” és halhatatlan lélek, aki szorong a személy „*eszélős csókjai*”-tól, és a világban „*száraz [lesz], szállkás, sebző*” (ugyanakkor – egy látomásos képben, testet öltve – éjszaka szenvedélyesen kitépi és magával rángatja a cölöpöt, amelyhez kikötötték). Ám az „*egyértelmű*” test, a „*lélek képzelgése*”, akin a lélek bosszút áll, szintén esendő, és megértésünkért könyörög. Azt hiszem, az újabb versekben a lélek is rétegzettebb, és lélektani értelemben is jelen van. A 2010-es kötet címadó, legelső versében például, egy búcsúszerekezés leírásában, ahol nemcsak a test és a lélek, hanem az eltökéltség és a szeretet is szemben áll. „*Sírt örömeiben testiükből / a szeretet sóhaj-tásszerű távozása miatt, / sírt, mert úgy vélte, az felel, akit most / büntetnek, a hónapok óta érzett, / alattomosan terjedő fájdalomért, a lélek.*” (A TEST IMÁDÁSA.)

Az arc ehhez a lelki-lélekhez, az önanonossághoz áll közel. Egy kudarc vagy megaláztatás után is hamarabb válhatunk magunkkal azonosossá, például egy hamis vendégség után, ahogy A TÁVOZÁS TERE narrátora egy karácsonyi vendégségből menet elterül a lépcső jégpáncélján, magára maradva mégis leveheti az álarcát (az ÜDVÖZLÉGY, UTAZÁS!-ban). Ugyanakkor Takács Zsuzsa két teljes ciklust MASZK-nak nevez A TEST IMÁDÁSA – INDIA elején. Itt részint a mások maszkjáról van szó. Azt hiszem, kettős értelemben is: az egyik a porcelánbabáké: „*A porcelán maszk mögött ne legyen // ragadozó száj.*” (MASZK.) A másik a halotti maszk, a visszatért szerelmesé, akit az egészében újraközölt második ciklussal idéz meg: „*Élni akar még, gondolom, hidegen. / Fordult a kocka. Halotti gyöngeségében / képtelen vagy leplezni érzelmeidet // irántam. Fehér arcod nem feledtet / azonban az önérzetemen ejtett, egykori / sebet.*” (FEHÉR ARCOD.) Másrészt a külvilág elől is véd a maszk: „*Levetni nem merhettem maszkomat*” (FEGYELMEZETTEBB VOLTAM). – A maszk (mindegy, melyik fél viseli) lehetetlenné teszi a kommunikációt.

Az én tudatos és szenzuális? szenvedélyes? része is különválik. „*Élni? Szolgám majd elvégzi helyettem*” – ezzel a Szerb Antaltól vett idézettel⁶ indul a felettes én nevében írott vers (SZOLGÁM).

A szolgál itt nem egyszerűen a test, hanem a hétköznapi, naiv, önmagával azonos, bizakodó én. „Ő az én legjobb / barátom – mutat vidáman egy borostás / állúra, aki meglopja az első alkalommal. / Nem szólok neki, hogy én ezt előre tudtam.” És hogy a tudatos én is eláruljon valamit magáról, egyébként szerepére jellemző iróniával: „Bizonyára azt válaszolná, hogy ő is tudta, / de ő a jelenben él. Míg én a múltban, vagy / – ami ennél is gyászosabb – a jövőben.”

Az „én” idegenségét talán ez a paradoxon foglalja össze legbeszédesebben: „Annyira idegen vagy, hogy / magamra ismerem mozdulataidban” (EGY IDEGENRE).

A részvét átértelmezése

Az „én” elidegenítése mellett a másik folyamat a részvét átértelmezése. A részvét felmutató gesztusa, a láttatás régtől jelen van Takács Zsuzsa verseiben (nem véletlenül gyakoriak a koldusok, hajléktalanok). Az ANIMÁ-ban afféle költői programként írja: „az utcára hordott lomokhoz térdelek / és berendezem velük új világot”. Az egész TÁRGYAK KÖNNYE a tehetetlen szeretet és részvét jegyében íródott. Az ÜDVÖZLÉGY, UTAZÁS! több helyen is említi egy ütegelte állapotot, ez a motívum A TEST IMÁDÁSA egyik versében is visszatér:

„Átsiklik figyelmed
a szívet tépő szerelmi búcsúik leírásán,
de a szénrakományát vonsozni képtelen
gebe végigránduló bőrnén táncoló ostor
sívótása füledbe költözik, följajdulsz,
és elsőrod magadat, mint a tehetetlen vénék.”
(ÉLETRAJZ-VÁLTOZAT)

A szenvedés és a részvét témái szinte törvényzerűen vezetnek a tizenkilencedik századi orosz regényekhez. A VONATÚT Anna Karenina sorsán át egy sorozat feltételes és egészében nyitva hagyott, hiányos mondatban mutatja, hogy már bekövetkezett vagy szükségszerű tényekhez hiába írának, „mi lenne, mi lett volna, ha”. A válasz maga a valóság: de így történt. „Ha kilyuggatott bőrünket nem vinnénk / szerelmi vásárra akárhányszor, ha verseinkben nem / teregetnénk ki mások szeme elé: szégyenszemre” – a vers logikája szerint erre sincs más válasz.

A részvét egyik fajtája az átélés, ezt látjuk a többes szám első személyű szövegekben, tehát nem pusztán az „én” elidegenítését, hanem a „mi”-ben való feloldódást (bár továbbra is úgy

érezem, hogy az „akik merünk még egyes számban beszélni”, „puszta együttérzésből használjuk a többest” így, többes számban megfogalmazva ironikus). A részvét egy másik formája az azonosulás. Takács Zsuzsa egy esszében elárulja: „A NYELVTAN, HALADÓKNAK című ciklus [...] a rákkal való szembeállítás és a betegség elviselése, a kezelések elfogadása, és végül a kilábalás győzelmi naplója. Nem az én történetem, de azt hihetni róla, így terveztem (már amennyiben tervezni lehet az ilyen munkát).”⁷ A TIZENKÉT KÍSÉRLET-ben a részvét gesztusát a gesztust elszenvető szemszögéből írja meg:

GYAKOROLHATJA BÁRKI

*Gyakorolhatja rajtam bárki
az irgalmasság cselekedeteit.
Vállamra teheti kezét. Vagy
köhögésbe fojtva könnyeit föl-
dönthet egy poharat az asztaltól
menekülve, ha körmeim
kisebesedett félholdjaira néz.*

Az irgalmasság kudarcából a szerepvers vezet ki. E sorozat darabjairól (a szerzői közlés nélkül) azt hiszem, valóban nem derülne ki, hogy szerepversek, mert ugyanolyan szikár a megfogalmazás, és olyannyira hiányzik minden fölöslegesen bevitt érzelem, mintha valóban a beteg maga fogalmazná a sorokat.

A kötet záróciklusában már egyértelműen szerepvereket olvasunk. Kalkuttai Szent Teréz a részvét cselekvő változatát követi: a fizikai részvételt. Vendégszövegekkel összehozott⁸ rimtelen szonettmonológjaiban kíméletlenül őszinte önmagával („Nővéreim, ne / higgyetek el mindent, amit mondok. Én rossz / irányba megyek. Én félrevezetek titeket” – A ROSSZ IRÁNY), ami az öntetszelgő részvét teljes ellentéte.

„Tanulom az érzelmeket újra,
de alig haladok. A nővérek lassúsága ingerel.
A szabályzatot megszegve egyedül járom

*Kalkutta nyomornegyedeit. Mit teszel velem?
Azelőtt gyöngédség volt bennem és szeretet,
most koldonként lehúz, kőből van a szívem.”
(NEM TÉBÉCÉ VAGY RÁK)*

Azt hiszem, kevés költő van, aki ennyire meg tudja újítani a költészetét, és ugyanakkor a romló társadalmi viszonyokra is ennyire érzékenyen

reagál. Takács Zsuzsa költői útja a lélek és a test útjain, a részvét gesztusaitól a sorsközösség vállalásán át az öntetszelgő irgalmasság elutasításán túl a cselekvő részvételig vezet, az öntetszelgés-sel szembeállított önmarcangoló kételkedésig.

Jegyzetek

1. Ezt az időszakot Bodor Béla a költő harmadik korszakának nevezi. BESZÉDGYAKORLAT TILTOTT NYELVEN. *Holmi*, 2005/10.
2. Keresztes Szent János: A LÉLEK SÖTÉT ÉJSZAKÁJA. MAGYARÁZATOK A KÁRMEL HEGYÉRE VEZETŐ ÚT CÍMŰ VERSHEZ. Európa, 1999. 83–84.
3. Lásd Bodor Béla írását. Halmi Tamás: GAZDAGSÁG ÉS HÜSÉG. TAKÁCS ZSUZSA ÜDVÖZLÉGY, UTAZÁS! CÍMŰ VERSÉRŐL. *Vigilia*, 2006/10.
4. Lator László: KI ÍRJA, HOGY CSINÁLJA? TAKÁCS ZSUZSA: A LETAKART ÓRA. *Jelenkor*, 2002/11.
5. Lásd erről Bodor Béla idézett cikkét.
6. A PENDRAGON LEGENDA (Magvető, 1962. 30.): „*Akkor azt kell mondanom, amit Villiers de l'Isle Adam: »Ami pedig az életet illeti, majd a szolgálaink elvégzik helyettünk.«*”
7. <http://www.litera.hu/hirek/a-test-imadasa-india>. (2010. június 20.)
8. Szűcs Teri: EZ MIND MIND MI LESZÜNK EGYKOR. TAKÁCS ZSUZSA: A TEST IMÁDÁSA – INDIA. *Jelenkor*, 2010/12.

Mesterházi Mónika

TALÁLTAM EGY KÖNYVET*

Szögek a szájban

Czakó Gábor: +
Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982. 314 oldal

1

Hányszor és milyen könnyedén leírjuk különféle regények kapcsán a „radikális”, a „felkavaró” és a „provokatív” jelzőt, hányszor jelentet-

tük már ki, hogy egy-egy mű őszinte szembenézésre készítet, hogy kényelmetlen igazságokat tár elénk... Hovatovább a „kíméletlen őszinteség” az irodalmi alkotások *epütheton ornans*ává lett, s valóban: egyre-másra tetten érhető a szorgos igyekezet a folyamatos *szembesítésre* (vagy ennek híján legalábbis a meghökkentésre és/vagy sokkolásra). Ehhez a szembesítésdömpinghez képest persze aránylag kicsi az olyan munkák aránya, amelyek aztán valóban újraolvasásra szólítanak.

2

Arról volna szó, hogy kerülgetem már egy ideje Czakó regényét (ejtsd: plusz; noha az író honlapja novellafüzérként tartja számon, vérbeli regényről van szó, a Szépirodalmi hozta ki 1982-ben), azóta kerülgetem, amióta jó néhány éve először olvastam. Már az első nekifutás alkalmával is bosszantó könyvnek találtam, mert egyszerre volt provokatív és magával ragadó – kezdeni kellett vele valamit, pontosabban egyszerűen több dolgot is kezdeni kellett vele.

Mindenekelőtt regényként kellett olvasni. Ennél mi sem természetesebb egyfelől – mindvégig sodró, izgalmas, szellemes történetről-történetekről van szó. Másfelől viszont, ahogy Czakó egyik későbbi regénye kapcsán Alexa Károly írja: „*gyakran felvetődő elemzői dilemma, hogy az író teoretikus elkötelezettségei, esetleg rögeszméi, kényszeres képzetei »a lét titkairól« nem veszélyeztetik-e azt a – bizonyos határok között – kívánatos önmérsékletet, amely lehetővé teszi, hogy a létezés tárgyai és esetei »szabadon« megtalálják a maguk esztétikai terepét az alkotás során és az alkotásban. Magyarul: hogyan tud mesélni az az író, aki ugyan eredendően elbeszélő – story-maker – alkat, és akinek ugyanakkor nagyon határozott ideológiája, hite, erkölcsi világnézete van.*” („REGÉNY ÉS REGÉNY-ÍTÉSZET”. GRENDEL LAJOS: TÖMEGSÍR; BODOR ÁDÁM: AZ ÉRSEK LÁTOGATÁSA; CZAKÓ GÁBOR: ARANYKAPU. *Kortárs*, 2000/8. Kötetben: UGYANAZON GYURADÉKBÓL. *Kortárs*, 2000. 139–183.)

Mindez írói műhelykérdés, mi sem természetesebb, önismeret és arányérzék kérdése. Ám az írói műhelykérdés az olvasó felől olvasói műhelykérdéssé válik. Ha úgy adódik, az olvasónak adott esetben egyszerre kell igent és nemet mondania egy-egy alkotásra (és hogy úgy adjon, ez az író nagy feladata). Merthogy nem pusztán arról van szó, hogy egy regény bizonyos „taní-

* Az esszé megírásának idején a Nemzeti Kulturális Alap ösztöndíj-támogatását élveztem.